

พุทธอรรถปริวรรตว่าด้วยศีล 5 กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม*

THE BUDDHIST HERMENEUTICS ON FIVE PRECEPTS AND DEVELOPMENT ON THE QUALITY OF LIFE AND SOCIETY

พระครูโกศลศรัทธาธรรม (จันทอง สังวาลย์ไพร)

Phrakrukosol Satthatham (Jamnong Sangwalprai)

สมบุญ บุญโท

Somboon Boondo

สวัสดี อโนทัย

Sawat Anothai

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

Saint John's University, Thailand.

E-mail: lasawatt@stjohn.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพุทธปรัชญาว่าด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม 2) เพื่อศึกษาพุทธอรรถปริวรรตว่าด้วยศีล 5 3) เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์ใช้พุทธอรรถปริวรรตว่าด้วยศีล 5 ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม 4) เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับศีล 5 และพุทธอรรถปริวรรตว่าด้วยศีล 5 ในคัมภีร์ปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก และคัมภีร์ทุติยภูมิ เช่น คัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์ชั้นหลังในวรรณของนักปราชญ์ เช่น พระนาคเสน ท่านพุทธทาสภิกขุ เป็นต้น

ผลการวิจัยพบว่า

การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมโดยอาศัยหลักศีล 5 และหลักการอรรถปริวรรตว่าด้วยศีล 5 สามารถทำให้ชีวิตมีคุณภาพและสังคมมีสันติสุข หากบุคคลให้ความสำคัญและปฏิบัติตามหลักศีล 5 อย่างจริงจัง หนักแน่น ประเด็นที่ควรคำนึง ศีลในพุทธปรัชญาต้องสอดคล้องกับหลักไตรสิกขา กล่าวคือ ศีลต้องมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสมาธิและปัญญา ขาดอย่างใด

* Received 22 April 2019; Revised 20 May 2019; Accepted 20 May 2019.

อย่างหนึ่งไม่ได้ เพราะศีล สมาธิ และปัญญา ต้องคอยค้ำจุนซึ่งกันและกัน องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากศึกษาวิจัย คือ การประยุกต์พุทธธรรมปรัวรตตามหลักการของศีล 5 ทำให้ครอบครัวเข้มแข็ง ชุมชนปลอดภัย และสังคมมีเมตตาปรองดอง ซึ่งมีความจำเป็นในสังคมปัจจุบัน

คำสำคัญ: พุทธธรรมปรัวรต, ศีล 5, การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม

Abstract

This research aimed 1) to study the Buddhist philosophy for development on the quality of life and society 2) to study Buddhist hermeneutics on five precepts for development the quality of life and society. 3) To analyze an application the Buddhist hermeneutics on five precepts for development the quality of life and society. 4) To create new body of knowledge for development the quality of life and society. This is a qualitative research with in-depth study of the data on five precepts with critically interpretation through the primary and secondary sources including the other scriptures e.g. the Venerable Naksen and Buddhadasa Bhikkhu.

The research was found that:

The development of the quality of life and society through five precepts and the Buddhist hermeneutics could develop the quality of life and society with peace if the people see the significance and truly follow the five precepts. The important issue, the precept in the Buddhist philosophy must be related to the threefold Training, that is to say, the precept must be related to the concentration and the wisdom. It is impossible to lack of anything. Because they support each other. New body of knowledge is the concept of “H-S-L”, that is to say, happy family, safety community and loving- kindness society.

Keywords: The Buddhist Hermeneutics, Five Precepts, Development on the Quality of Life and Society

บทนำ

ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตในปัจจุบันที่พบเห็น ทำให้สงสัยว่า คนมีคุณภาพชีวิต สะอาดมากขึ้น หรือ ลดลง เมื่อเอาหลักของศีลขั้นต้นคือ ศีล 5 มาจับ ถามว่าในปัจจุบันมีการ ฆ่ากันลดลงหรือไม่ การขโมยทรัพย์สินเพิ่มขึ้นหรือลดลง ปัญหาชู้สาว การผิดประเวณีเกิดขึ้น ทั่วไปหรือไม่ การลวงหลอกให้ผู้คนสูญเสียประโยชน์ทั้งจากคนในสังคมเดียวกันหรือต่างสังคม เกิดขึ้นมากหรือน้อยลง รวมถึงการเมาสุราเมรัยยังเป็นภัยของสังคมหรือไม่ สิ่งเหล่านี้นับเป็น อาชญากรรมที่สั่นคลอนสังคม สร้างภัยคุกคามต่อชีวิตและทรัพย์สิน แม้จะเพิ่มตำรวจมาก เท่าไหร่ แต่อาชญากรรมเหล่านี้ นับวันเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน ทำอย่างไรให้ชีวิตมีคุณภาพดีขึ้น ไม่ ต้องตกอยู่ในความหวาดระแวงหรือหวาดกลัวในการดำเนินชีวิต ปัญหาสำคัญวันนี้ ทำไมมนุษย์ ไม่เกรงกลัวบาป ไม่ละอายต่อบาป มนุษย์เมินเฉยเมื่อกล่าวถึงศีลธรรม ทำไมคนไม่ให้ความสำคัญกับศีลธรรมทั้ง ๆ ที่มีผลโดยตรงกับชีวิต ปัญหาอาชญากรรมเกือบทั้งหมดเป็นผล จากการไม่ใส่ใจหลักศีลธรรม (พงษ์ศักดิ์ สนธิตระกูล, 2556) เช่น การปล้นธนาคาร การฉกชิง วิ่งราว การฆ่ากัน การคบชู้ชู้ชาย การหลอกลวงเอาทรัพย์สินโดยผ่านคอลล์เซ็นเตอร์ (call center) การหลอกให้โอนเงินจากธนาคาร การเมาสุราแล้วออกตระเวนทำร้ายร่างกายนักศึกษาวิเศษจน เสียชีวิต เรื่องเหล่านี้เป็นการสะท้อนการไม่มีศีลธรรมทั้งสิ้น และยังเป็นการแสดงความเห็นแก่ ตัว (พุทธทาสภิกขุ, 2546) ยืนยันว่า ศีลธรรมที่ถูกต้อง มันก็มุ่งหมายจะลดความรู้สึกลัวตัวตน ด้วยกันทั้งนั้น แม้ว่าในขั้นที่มันหยาบเกินไป จนถึงกับต้องใช้อะไรเป็นการบังคับ เช่น เรื่องศีล เป็นอุบายอันหยาบนี้ มันก็เพื่อจะมุ่งหมายขัดเกลาก่อนตัวตนที่มีอยู่ ให้มันเบาบางลงด้วยเช่นกัน ศีล 5 เป็นสิ่งคุ้มครองรักษาความเป็นมนุษย์เอาไว้ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เพราะศีล 5 เป็นหลักประกัน คุณภาพชีวิตที่ดี เป็นประโยชน์กับชีวิตในปัจจุบัน ทั้งยังเป็นประโยชน์และคุ้มครองอนาคตของ บุคคลนั้นๆ บุคคลสามารถได้รับสิ่งที่พึงประสงค์ ไม่ต้องตกไปสู่อุบายภูมิ 4 คือ นิริยะ (นรก สภาวะหรือที่อื่นไม่มีความสุขความเจริญ ภาวะเร่าร้อนกระวนกระวาย) ตีรจฉานโยนิ (กำเนิด เติรจฉาน พวกมีดมัวโง่เขลา) ปิตติวิสัย (แดนเปรต ภูมิแห่งผู้กระหายไร้สุข) อสุรกาย (พวกอสูร พวกหวาดหวั่นไร้ความรื่นเริง) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ทำไม ประชาชนต้องมีศีล 5 นอกจากป้องกันอุบายภูมิทั้ง 4 แล้ว ศีล 5 ยังเป็นปัจจัยเงื่อนไขหรือเป็น บันไดที่นำบุคคลไปสู่สุคติ มีความสุขสบาย ไม่ต้องเดือดร้อน ไม่ต้องหวาดระแวง หรือ หวาดกลัวว่า ใครจะมาทำร้ายตนเอง ไม่ต้องกลัวว่า ทรัพย์สินจะเสียหาย แต่ให้ได้มาซึ่งโภค

ทรัพย์ ครอบครัวไม่เดือดร้อน ในบ้านมีแต่ความสุข บ้านไม่แตกสาแหรกไม่ขาด ครอบครัวมีแต่ความเข้าใจระหว่างกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน บุคคลในครอบครัวไม่ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติด

ถามว่า ศิลายังมีความจำเป็นต่อสังคมหรือไม่ ต้องยอมรับความเป็นจริงว่า ความสงบร่มเย็นของสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพราะบุคคลยังมีความเชื่อเรื่องบุญและบาป ความตระหนักว่า บุญมี บาปมี สวรรค์มี นรกมี มีผลโดยตรงต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม (พระณัฐกิตติ อนารโท (ผุยเหง้า), 2556) และ (พระมหาชัยณรงค์ วรณชโย (เทศสาย), 2558) ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศีลในสังคมไทยด้วยการนำตัวอย่างกรณีพิพาทที่พญาภิไธยแห่งกรุงสุโขทัย ได้ทรงนิพนธ์หนังสือ “ไตรภูมิพระร่วง” เพื่อใช้ประโยชน์ในการปกครองเพื่อให้ประชาชนเชื่อในบุญบาป ทำให้ประชาชนสนใจบุญกลัวบาป เมื่อประชาชนตั้งตนอยู่ในศีลในธรรมทำให้ไม่ก่อปัญหาในการอยู่ร่วมกัน ยอมรับกันหรือไม่ว่า หากคนปฏิเสธบุญ-บาป สังคมย่อมเดือดร้อนมากกว่าเป็นอยู่ในปัจจุบัน บ้านเมืองจะเต็มไปด้วยไฟอาฆาตพยาบาท เคียดแค้นชิงชัง ทำหั่นเบียดเบียนเบียดเบียน ทำร้ายกันและกัน จะเกิดกบฏ เกิดปั่นป่วน วิกฤตการณ์ของสังคมจะกลายเป็นวิกฤตการณ์ที่ถาวร ถามว่า ทำไมพุทธทาสภิกขุจึงเรียกร้องให้ศีลธรรมกลับมา เพราะท่านมองเห็นว่า หากปล่อยให้คนละเมิดศีลธรรม เหยียดต่อศีลธรรม สุดท้าย โลกนี้จะถึงแก่ความพินาศเร็วขึ้น พุทธทาสภิกขุไม่ต้องการเห็นความวิบัติของสังคม ท่านจึงเรียกร้องให้สังคมหันมาให้ความสำคัญเรื่องศีลธรรม ท่านเรียกร้องให้คนถอยหลังเข้าคลอง คือ ถอยมาอยู่ในคลองแห่งศีลธรรมหรือคลองแห่งความถูกต้องดีงาม ดังที่ (พุทธทาสภิกขุ, 2546) กล่าวไว้ว่า โลกเราเวลานี้ อยู่ในสภาพที่จะเรียกว่าอะไรดี ก็เรียกไม่ถูก เลยเรียกว่า มันกำลังมีอะไร ๆ ที่จะเป็นจุดจบของความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง นี่เรียกว่าอย่างนี้ มันใกล้ต่อจุดจบของมนุษยธรรมยิ่งเข้าไปทุกที ๆ ถ้าไม่เปลี่ยนแปลงเสียในเวลาอันสมควรแล้ว ก็เป็นอันว่าโลกนี้ก็ไม่ใช่โลกของมนุษย์ แต่เป็นโลกของคนที่ยถอยหลังแล้วไม่เข้าคลอง ไม่มีความเป็นมนุษย์...ที่จะทำให้โลกนี้มีมัจฉานุ คือ ล้างโลกกันเสียคราวหนึ่ง แล้วค่อยตั้งต้นกันใหม่

ปัญหาอันเนื่องมาจากการไม่มีศีล มองในแง่ของสังคม จะส่งผลกระทบหลายประการ คือ

1. สังคมขาดระเบียบ: สังคมที่ไร้ระเบียบ มักเป็นสังคมที่ไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน ทำอะไรตามใจตนเอง ใช้เสรีภาพเกินขอบเขต ไม่มีวินัยในตนเอง นี่ก็เป็นปัญหาที่รอการแก้ไข ปัจจุบัน ความไร้ระเบียบ ยังมีมากขึ้นในสังคม สังเกตได้จากหลายเรื่อง เช่น การใช้

รถ การแข่งรถบนถนนหลวง อันมิใช่สนามแข่งรถ แต่คนไทยก็ใช้เป็นสนามแข่ง การทิ้งขยะมูลฝอย ใครนี่จะทิ้งตรงไหน ก็ทิ้ง บางกลุ่มทิ้งข้างถนน บางกลุ่มทิ้งลงคูคลองสาธารณะ ทำให้เกิดความสกปรก เวลาฝนตก เกิดน้ำท่วมขังเป็นเวลานาน เพราะท่อระบายน้ำอุดตัน ยังมีสิ่งอื่นๆ อีกมากที่แสดงให้เห็นความไม่มีระเบียบของสังคม ในทางพุทธปรัชญาจะมีวิธีการช่วยสังคมสร้างระเบียบได้อย่างไร

2. สังคมไม่มีความสุข ทุกวันนี้สังคมมีปัญหา เตือนรื้อกันไปทั่ว สันเปลี่ยนงบประมาณแผ่นดินปีละมากมาย ปัญหาอาชญากรรมมีอยู่ทั่วไป ทั้งการฆ่ากัน ฉ้อโกงกัน ปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน การก่อทะเลาะวิวาทกัน หรือกระทั่งนักเรียนยกพวกตีกัน ไม่คำนึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นแก่สังคม สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาต่อสังคม สังคมเตือนรื้อ ทำอย่างไร สังคมของเราจึงจะเป็นสังคมอารยะ มีความสงบสุข การทำให้สังคมสงบสุขจะเกิดขึ้นได้อย่างไร

3. สังคมขาดความเอื้ออาทร ในอดีต สังคมได้รับการกล่าวขานว่า มีความเอื้ออาทรต่อกันมาก มีน้ำใจต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แบ่งปันกัน ทำไมปัจจุบันสังคมเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ไม่มีน้ำใจต่อกัน ขาดความเอื้อเฟื้อ ขาดความเป็นมิตรไมตรีต่อกัน ถ้ามองว่าเกิดอะไรขึ้นในสังคมยุคนี้ เมื่อทราบว่าเป็นสังคมมีความเห็นแก่ตัวมาก ความเห็นแก่ตัวเป็นบ่อเกิดของความชั่วทุกอย่าง จำเป็นต้องแสวงหาหนทางยับยั้ง ทำให้สังคมดีขึ้น ความเห็นแก่ตัวปรากฏในสังคม หากปล่อยไว้อย่างนี้ มนุษย์จะเห็นแก่ตัวมากขึ้น

4. สังคมไม่น่าอยู่มากขึ้น สังเกตได้จากพฤติกรรมของคนที่มีต่อกัน เต็มไปด้วยการแข่งขันชิงดีชิงเด่น ขี้แค้นคนแพ้ เหยียบย่ำคนดี อิจฉาริษยา กัน คิดแต่กอบโกย ทุจริตต่อบ้านเมือง การที่สังคมไม่น่าอยู่ เพราะมีภัยคุกคามชาวบ้าน เอารัดเอาเปรียบกันในรูปแบบต่างๆ ศาสนาควรเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างไร ศาสนิกควรแสดงบทบาทอย่างไรปัญหาสังคมเป็นปัญหาร่วมกันในการทำให้สังคมน่าอยู่มากขึ้น

การที่ชีวิตและสังคมมีปัญหา ส่วนหนึ่งมีการเข้าใจเรื่องศีลมากน้อยเพียงใด เหตุใดไม่เข้าใจเรื่องศีล เป็นไปได้หรือไม่ว่า มีการตีความเรื่องศีลในขอบเขตที่จำกัด ทำให้ศีลไม่อาจครอบคลุมพฤติกรรมของคนและสังคมได้อย่างทั่วถึง ถ้าเป็นดังนั้น จำเป็นต้องอาศัยผู้รู้ตีความเรื่องศีลให้มีความกระจ่างมากขึ้นว่า ศีลแต่ละข้อมีความหมายกินความมากน้อยเพียงใด หากปล่อยให้มีความเข้าใจคลาดเคลื่อน ไม่ตรงกับความมุ่งหมายของศีลแล้ว ในที่สุด ก็จะมาโทษว่า

ศีลช่วยยับยั้งอะไรในสังคมไม่ได้ เรื่องศีลจำเป็นต้องศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นแก่นแท้ หรือสาระสำคัญของศีลให้ได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพุทธปรัชญาว่าด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม
2. เพื่อศึกษาพุทธอรรถปริวรรตว่าด้วยศีล 5
3. เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์ใช้พุทธอรรถปริวรรตว่าด้วยศีล 5 ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม
4. เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการรวบรวมเอกสาร ตำรา งานวิจัย จัดลำดับความสำคัญของเนื้อหา นำมาเขียนเชิงพรรณนา (Descriptive Method) ถูกประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการวิเคราะห์ (analysis) การสังเคราะห์ (synthesis) การตีความตามหลักพุทธอรรถปริวรรตและนักปราชญ์ทางพุทธปรัชญา เช่น เอกสาร ตำราทางพระพุทธศาสนา ทั้งเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ตลอดทั้งท่านพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปัญโญ) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ในประเด็นที่เป็นปัญหาและข้อโต้แย้ง เพื่อหาข้อสรุปในหลักการที่เกี่ยวข้องกับหลักเบญจศีล

ผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาพุทธปรัชญาว่าด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ผลการศึกษา พบว่า พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง มีเหตุผลอยู่หลายประการ กล่าวคือ พุทธปรัชญาเกิดจากความเข้าใจอย่างถ่องแท้ของผู้ให้กำเนิดปรัชญา ด้วยมองเห็นคุณค่าของชีวิต ไม่สมควรทำลายชีวิตด้วยประการใด ๆ เพราะการเกิดขึ้นของชีวิต มิใช่เป็นเรื่องง่ายที่จะได้ถือกำเนิดมาเป็นมนุษย์ (ทุกโข มนุสสปฏิลาโภ) แม้ว่าบางปรารถนาที่จะเป็นมนุษย์ ก็เป็นไม่ได้ ถ้าหากมีบุญไม่มากพอ อาจไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เป็นเปรต เป็นอสุรกาย คนที่จะเกิดมาเป็นมนุษย์ได้ อย่างน้อยต้องมีศีล 5 หรือน้อยต้องเคยถือศีล 5 มาแล้ว ในหลักพุทธปรัชญา เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักธรรม

หลากหลาย (เดือน คำดี, 2534) เช่น หลักไตรลักษณ์ ประกอบด้วยศีล คือ การพัฒนาทางกาย และวาจา ให้พัฒนาพฤติกรรมทางกายด้วยการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รักตนเองและรักผู้อื่นด้วยเมตตาธรรมและกรุณาธรรม มองเห็นชีวิตของตนไม่แตกต่างจากผู้อื่น ตนเองรักตนเองอย่างไร ผู้อื่น สัตว์อื่นก็รักตนเองเหมือนกัน เราปรารถนามีชีวิตอยู่ ผู้อื่นสัตว์อื่นก็เช่นเดียวกัน การไม่ประทุษร้ายกันด้วยอาวุธนานาชนิดหรือด้วยศาสตราใด ๆ จึงเป็นการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่ไม่ควร แม้การใช้วาจาที่มั่งคั่งกัน ด่าทอกัน โกหก หลอกลวงกัน หรือกล่าววาจาเสียดสีกันก็เป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมเช่นกัน แต่สมควรพัฒนาพฤติกรรมในเชิงสร้างสรรค์ให้มากขึ้น การพัฒนาทางกายจึงควรใช้ศีลเป็นเครื่องมือในการพัฒนา การพัฒนาอารมณ์เป็นเรื่องที่มีความจำเป็น ไม่สมควรปล่อยให้อารมณ์พาไปหรือไม่ยอมให้อารมณ์เป็นใหญ่ในการครองชีวิต หลักการพัฒนาชีวิตในด้านอารมณ์จึงควรใช้หลักสมาธิเพื่อฝึกจิตให้นิ่ง ให้สงบ เรียกว่า สงบ อารมณ์ การฝึกสมาธิเป็นการทำจิตให้สงบ สุขุมลุ่มลึก ไม่หวั่นไหว ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ซัดส่ายโอนไปเอนมา จนเกิดเป็นความสงบนิ่ง จิตมีระเบียบจนเกิดอุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิในที่สุด กล่าวคือ ได้องค์มาน เกิดเป็นเอกัคคตารมณ์ ส่วนการพัฒนาใจให้ใส สะอาด สงบ จำต้องอาศัยปัญญาภาวนา คือ การเจริญวิปัสสนา จนเห็นอนิจจัง เห็นทุกขังและเห็นอนัตตา ไม่มีอะไรควรแก่การการยึดมั่น ถือมั่น พบความจริงของชีวิต (พระปิฎกจุฬารัตน, 2516)

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาพุทธอรรถปริวรรตว่าด้วยศีล 5 ผลการวิจัย พบว่า เรื่องของศีลสามารถถูกตีความได้กว้างขวางและครอบคลุมพฤติกรรมของผู้คนในสังคม เพียงการดำรงตนอยู่ในกรอบของศีล อาชญากรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมาย และเกิดขึ้นทุกวัน สามารถลดลงได้มากจนเกือบหมด ศีลเป็นเครื่องป้องกันมิให้คนทำผิดศีล เป็นเครื่องยับยั้งมิให้กระทำความชั่ว การที่คนยังก่ออาชญากรรมต่าง ๆ มากมายนั้น แสดงว่าบุคคลนั้นไม่ปฏิบัติตนอยู่ในศีล ละเมิดศีล เขาจึงพร้อมที่จะทำผิด ศีลจึงมีอาจเป็นเครื่องป้องกันหรือยับยั้งได้ ในการตีความเรื่องศีล มีการตีความหลายแบบ เช่น การตีความตามตัวอักษรหรือรากศัพท์และการตีความตามเจตนา กล่าวคือ การตีความตามตัวอักษรหรือรากศัพท์ เริ่มที่คำว่าศีลหรือสียะ แปลว่า ปกติ คนมีศีล แสดงว่า เป็นคนปกติ คือ กายปกติ วาจาปกติ ผู้มีปกติกาย วาจา ถือว่าเป็นผู้มีศีล เพราะศีลคุมกาย วาจาให้เป็นปกติได้ ปาณา แปลว่า สัตว์มีชีวิต อดิปาโต แปลว่า ทำให้ตกลงไปหรือตายไป ดังนั้น ปาณาติบาต จึงหมายถึงการทำให้ชีวิตตกลงไปหรือตายไป อทินนะ แปลว่าที่เขาไม่ได้ให้ อาทาน แปลว่า ถือเอา รวมความว่า การถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้

กาเมสุ แปลว่าในกามทั้งหลาย มิจฉาจาร แปลว่า การประพฤติ รวมความว่าการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย มุสา แปลว่า เท็จ วาตะ แปลว่า กล่าว รวมความแปลว่า การกล่าวเท็จ สุรา แปลว่า กล้า เมรยะ แปลว่า ของหมักหมม มชฺชปมาทฐฐาน แปลว่า ที่ตั้งแห่งความประมาท เพราะความเมา เวรมณี ตั้งใจดเว้น ศีล 5 จึงเกิดจากการตั้งใจดเว้นจากเรื่องทั้ง 5 ดังกล่าวนั้นการตีความตามเจตนา ศีลทั้ง 5 แต่ละข้อต้องประกอบด้วยเจตนา คือ ความตั้งใจที่ทำผิดเรื่องนั้นๆ แม้จะประกอบด้วยองค์ประกอบอื่นๆ แต่หากขาดเจตนา การกระทำนั้นๆ ก็ไม่ครบองค์ประกอบ การมีศีลอาจเกิดขึ้นจากสมานานวิริติ คือ การรับศีลจากพระสงฆ์ เวลาท่านบอกให้รับศีล สัมปัตตวิริติ คือ การงดเว้น หรือเว้นเสียได้ เมื่อเผชิญหน้ากับการที่จะต้องกระทำผิดและเจตนาวิริติ คือ การงดเว้นโดยความตั้งใจของตนที่จะไม่กระทำผิด จะเห็นว่า ศีลเกิดจากสมานานวิริติ คือ งดเว้นด้วยการสมานานศีล หรือรับศีลจากพระภิกษุสงฆ์บ้าง สัมปัตตวิริติเกิดจากการประสบกับเรื่องนั้น ไม่กระทำผิดบ้าง แต่ประการสุดท้าย คือเจตนาวิริติไม่ต้องรอรับศีล ไม่ต้องรอให้เกิดเรื่อง แต่ตั้งใจไว้เลยว่าจะไม่กระทำผิดต่อสิ่งที่ถือว่าผิดศีล เป็นการถือเจตนาหรือความตั้งใจของตนเป็นศีล ศีลสำเร็จด้วยเจตนา ดังเวลาที่จะปฏิบัติกรรมฐานมักจะให้ผู้ปฏิบัติตั้งใจกล่าวสมานานด้วยตนเอง

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อวิเคราะห์ประยุกต์ใช้พุทธอรรถปริวรรตว่าด้วยศีล 5 ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ผลการวิจัย พบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมเป็นการยกระดับคุณภาพให้เกิดขึ้นกับชีวิตและสังคมโดยอาศัยศีล 5 เป็นตัวสร้างคุณภาพ โดยพิจารณาจาก

1. ความปลอดภัย ชีวิตดี สังคมดี ต้องมีความปลอดภัย หากมีความปลอดภัย แสดงว่าสังคมนั้น มีการให้ความสำคัญเรื่องศีล ตรงกันข้าม หากไม่มีความปลอดภัย แสดงว่าสังคมนั้นหย่อนยานในเรื่องศีล ชีวิตที่ปราศจากความปลอดภัย ย่อมเต็มไปด้วยความหวาดระแวง เต็มไปด้วยการประทุษร้ายต่อกัน ส่งผลกระทบกระเทือนไปถึงวิถีการดำรงชีวิตลำบาก การประกอบอาชีพถูกขัดขวาง

2. ความสงบสุข ชีวิตและสังคมที่ดี ต้องมีความสงบสุข ชีวิตที่ไม่ตระหนกในคุณค่าของศีล จะไม่มีความสงบสุข มีแต่ความเดือดร้อนวุ่นวาย เพราะมักก่อเรื่อง สร้างความรำวุ่นให้เกิดขึ้น ประชาชนทั่วไปย่อมปรารถนาความสงบสุข แต่ความสงบสุขยากที่เกิดขึ้นได้ถ้ายังมีบุคคลคอยจ้องแต่แสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ คิดเบียดเบียนผู้อื่น เอาเปรียบผู้อื่นโดย

มิชอบ เช่น การปล้น การขโมยทรัพย์สิน หรือแม้แต่การขโมยอาวุธทางราชการดังที่เคยปรากฏมาแล้ว ทั้งปัจเจกชนและสังคมย่อมเป็นสังคมที่ด้อยคุณภาพ ต้องทำให้คุณภาพของชีวิตและสังคมกลับมา นั่นคือ การส่งเสริมให้บุคคลมีศีลธรรมประจำใจ หยุดเบียดเบียนกันและกัน (คณิศร กิตติกรปรีดา, 2559)

3. ครอบครัว ครอบครัวที่ดีเป็นครอบครัวที่ไม่แตกแยก มีความกลมเกลียวรักกันฉันท์พี่น้อง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เอาใจใส่ ต่างคนต่างทำหน้าที่มีให้กับพร้อม ครอบครัวมีความเป็นปึกแผ่น ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ครอบครัวที่ดีต้องมีความมั่นคง แต่ความมั่นคงของครอบครัวจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น หัวหน้าครอบครัว ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสมาชิกในครอบครัว สมาชิกคนอื่น ๆ ต้องมีความกลมเกลียว ดูแลกันและกัน ช่วยเหลือกัน ต้องประพฤติตนมิให้ครอบครัวต้องเดือดร้อน ชีวิตที่ดีควรเริ่มต้นที่บ้าน ทำบ้านให้อบอุ่นอย่าให้เป็นครอบครัวที่ไปคนละทิศคนละทาง

4. บุคคลและสังคม มีการพัฒนาดนเองให้มีความก้าวหน้าโดยลำดับและไม่ติดขัด หรือไม่มีอุปสรรคมาขวางกั้น สังคมไม่ต้องเสียเวลากับปัญหาอาชญากรรม เพราะศีลจะคุ้มครองให้ทุกคนอยู่ในกรอบของศีลธรรม เป็นสังคมพระศรีอารย์ เพราะทุกคนเป็นอารยชน มีความเจริญทางจิตใจสูง

5. ความมั่นคงของแต่ละคน ผู้ที่ไม่มีศีล มักไม่มีความมั่นคงในชีวิต มีเหตุให้ต้องเจ็บต้องป่วย มีเหตุให้ต้องเสียทรัพย์ ต้องสูญเสียคนรัก ขาดความน่าเชื่อถือ หรือเสียสติ ควบคุมตนเองไม่ได้ ขณะที่ผู้มีศีลบริบูรณ์มักมีความมั่นคงในชีวิต ปราศจากเหตุบั่นทอนชีวิตและสังคมไม่วุ่นวาย

การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมมองผ่านพุทธปรัชญาโดยมีความเข้าใจทั้งในแง่ของพุทธอภิปรัชญา พุทธญาณวิทยา และพุทธจริยศาสตร์ กล่าวคือ มองในแง่พุทธอภิปรัชญา โดยการพยายามค้นหาความเป็นจริงของชีวิตอันประกอบด้วยรูปและนาม รูปดำรงอยู่ในลักษณะไม่เที่ยง(อนิจจัง) เป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ (ทุกขัง) และหาสาระแก่นสารไม่ได้ (อนัตตา)นามดำรงอยู่ในลักษณะของการเกิดขึ้น (อุปาทะ) การตั้งอยู่ (ฐิติ) และการสลายลง (ภังคะ) และค้นหาเป้าหมายที่แท้จริงของชีวิตให้พบ มิใช่เพียงเพราะ “เขาบอก” “เพราะจำได้” แต่ต้องพยายามปฏิบัติให้เป็นมรรคเป็นผลด้วยตนเอง ให้เห็นเหมือนอย่างที่เราเรียนรู้มา กล่าวคือ เป้าหมายอยู่ที่การดับทุกข์หรือการมีชีวิตที่ไม่มีปัญหา ส่วนความเป็นจริงทางสังคม ผู้ที่ต้องการพัฒนาคุณภาพ

สังคม จำต้องเข้าใจสังคมอย่างถ่องแท้ เช่น สังคมเกษตร สังคมศักดินา สังคมอุตสาหกรรม สังคมทุนนิยม หรือสังคมบริโภคนิยม เมื่อเข้าใจสังคมแล้ว ต้องเข้าใจด้วยว่า แต่ละสังคม ประกอบด้วยองค์ประกอบอะไรบ้าง และแต่ละสังคมมีอะไรเป็นตัวยืนโรงที่สำคัญที่ทำให้สังคมนั้น ๆ ยังดำรงอยู่ได้ ต่อเมื่อเข้าใจความเป็นจริงของสังคม จึงจะสามารถพัฒนาคุณภาพให้เกิดขึ้นได้

มองในแง่ญาณวิทยา การพัฒนาชีวิตและสังคมต้องพัฒนาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจจริง ๆ ชีวิตและสังคมมีเรื่องที่ต้องศึกษามาก แต่การศึกษาในพุทธปรัชญามีวันจบ ผู้ที่จบการศึกษา เรียกว่า อเสขบุคคล หมายถึง ไม่ต้องศึกษา รู้แล้ว จัดการกับปัญหาได้แล้ว ไม่มีเรื่องที่ต้องกังวลอีกต่อไป แต่สำหรับเสขบุคคล คือผู้ที่ยังต้องศึกษา ถ้ามว่าต้องศึกษาอะไรบ้าง ในพุทธปรัชญา ได้ระบุไว้ว่า ต้องศึกษาสองด้าน คือ คันถธุระ ศึกษาความรู้ภาคปริยัติ เช่น สมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนาธุระ ศึกษาความรู้ภาคปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติได้ถูกต้องตามปริยัติที่เรียนรู้อย่างไร มา เกิดมรรคผลแล้ว ถือว่า การศึกษาจบสิ้น ส่วนสังคมควรมีความรู้อะไร ควรพัฒนาอย่างไร ขึ้นอยู่กับว่า สังคมต้องการอะไร ต้องการเป็นอย่างไร การกำหนดนโยบายของรัฐต้องสอดคล้องกับความต้องการของสังคมด้วย จึงจะสำเร็จผลได้รวดเร็ว ปัจจุบันนี้ รัฐวางยุทธศาสตร์ชาติให้เป็นสังคม 4.0 ภายในเวลา 20 ปี ด้วยการกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อให้ประเทศไทย เป็นประเทศในโลกรุ่นที่ 1 ภายในปี 2575 เพื่อให้หลุดพ้น 3 กับดัก (กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา, 2559) คือ

1. หลุดพ้นจากกับดักประเทศรายได้ปานกลางด้วยการสร้างความมั่งคั่งผ่านกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรม ปัญญา เทคโนโลยีและความคิดสร้างสรรค์(competitive Growth Engines) เพื่อก้าวสู่ประเทศที่มีรายได้สูง โดยเปลี่ยนจาก “ทำมากได้น้อย” เป็น “ทำน้อยได้มาก” ซึ่งประกอบด้วยการยกระดับขีดความสามารถด้านวิจัยและพัฒนา การสร้างคลัสเตอร์(กลุ่ม)ทางด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม การบ่มเพาะธุรกิจด้านเทคโนโลยี การออกแบบและความคิดสร้างสรรค์ การพัฒนาวิสาหกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม การพัฒนาทักษะและงานใหม่เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการทำธุรกิจ การบริหารจัดการสมัยใหม่ กิจกรรมร่วมทุนรัฐและเอกชนในโครงการขนาดใหญ่

2. หลุดพ้นจากกับดักความเหลื่อมล้ำ ด้วยการสร้างความมั่นคงผ่านกลไกการกระจายรายได้ โอกาสและความมั่งคั่งอย่างเท่าเทียม (Inclusive Growth Engines) โดยเน้นการ

ปรับเปลี่ยนจากความมั่งคั่งที่กระจุกเป็นความมั่งคั่งที่กระจายด้วยหลักคิดที่ว่าเราจะเดินทางไปด้วยกันโดยไม่ทิ้งใครใคร่ไว้ข้างหลังประกอบ ด้วยการยกระดับ Digital Skill Literacy, ICT Literacy, Information Literacy และ Media Literacy การสร้างคลัสเตอร์เศรษฐกิจระดับกลุ่มจังหวัด และจังหวัด การสร้างเศรษฐกิจระดับฐานรากในชุมชน การวิสาหกิจเพื่อสังคม การส่งเสริมและสนับสนุนให้วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมเข้มแข็งและสามารถแข่งขันได้ในเวทีโลก การยกระดับขีดความสามารถ การเสริมสร้างและการเติมเต็มศักยภาพของประชาชนให้ทันกับพลวัตจากภายนอก การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในรูปแบบของประชารัฐ การถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่ผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดแบบมีเงื่อนไข

3. หลุดพ้นจากกับดักความไม่สมดุล ด้วยการสร้างความยั่งยืนผ่านกลไกการพัฒนาที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (Green Growth Engines) ปรับเปลี่ยนจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลสู่การพัฒนาที่สมดุล ประกอบด้วยการมุ่งเน้นธุรกิจ การผลิต และการใช้เทคโนโลยีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การมุ่งเน้นการใช้พลังงานทดแทน การปรับแนวคิดจากเดิมที่คำนึงถึงความได้เปรียบเรื่องต้นทุน (Cost Advantage) เป็นหลัก มาสู่การคำนึงประโยชน์ที่ได้จากการลดความสูญเสียที่เกิดขึ้นทั้งระบบ (Lost Advantage) การส่งเสริมให้ภาคเอกชนเป็นองค์กรที่ “คิดดีทำดี” (Doing Good, Doing Well) รัฐพยายามผลักดันให้เป็นไปตามแผน ถ้าองคาพยพในสังคมเห็นด้วยกับนโยบายรัฐ ปัญหาจะน้อยลง แต่ถ้ามีรัฐบาลใหม่ภายหลังการเลือกตั้งยกเลิกนโยบายนี้ ก็จะเกิดความล่าช้าอีก เพราะประเทศไทย ผู้มีอำนาจรัฐจะเปลี่ยนแปลงสิ่งใดก็สามารถทำได้และสามารถทำให้ถูกกฎหมายเพราะแนวโน้มการแก้กฎหมายมีอยู่ในความคิดของนักการเมืองในหลายพรรคการเมืองแล้ว

มองในแง่พุทธจริยศาสตร์ คุณภาพของชีวิตและสังคม ขึ้นอยู่กับคุณค่าที่เกิดจากสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติ ถ้ามองเมื่อปฏิบัติ สิ่งที่น่าไปปฏิบัตินั้นมีคุณค่าต่อชีวิตและสังคมหรือไม่ หรือมีคุณค่าน้อยเพียงใด เรื่องคุณค่าเชิงปรัชญานั้น มีทั้งคุณค่าภายนอก (Extrinsic Value) และคุณค่าภายใน (Intrinsic Value) คุณค่าภายนอก หมายถึง คุณค่าที่นำไปสู่สิ่งอื่นๆ ที่มนุษย์ปรารถนาเป็นคุณค่าที่มนุษย์กำหนดขึ้น เป็นสะพานที่นำมนุษย์ให้ได้สิ่งอื่นๆ ได้ คุณค่าภายนอกสามารถวัดได้จากผลที่เกิดเป็นรูปธรรม มีเงินมากขึ้น มีทรัพย์สินสมบัติเพิ่มขึ้น ถ้ามีความเพียรในการทำงาน คุณค่าภายใน หมายถึง สิ่งนั้น ๆ มีคุณค่าในตัวเอง มนุษย์ต้องการสิ่งนั้นเพื่อสิ่งนั้น เป้าหมายของมนุษย์จบลงตรงที่ได้สิ่งนั้นมา เช่น มนุษย์ต้องการความสุข หรือเป้าหมายอยู่ที่

ความสุข เมื่อความสุขเกิดขึ้นแล้ว ก็ถือว่าบรรลุเป้าหมายแล้ว ความต้องการสุข ถือเป็นความต้องการสูงสุดที่มนุษย์ใฝ่คว้าคุณค่าภายในเป็นคุณค่าทางจิตใจ เช่น ความสุข ความสงบ ความรู้ ขณะที่คุณค่าภายนอก เช่น เงิน ทอง บ้าน ทรัพย์สินอื่น ๆ เป็นคุณค่าทางวัตถุ

คุณภาพของสังคมขึ้นอยู่กับคุณค่าของมนุษย์ หากมนุษย์ได้รับการพัฒนาเต็มศักยภาพย่อมมีคุณค่าน่ามาก รัฐบาลปัจจุบันได้เตรียมการเพื่อยกระดับคุณค่าของมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในศตวรรษที่ 21 ด้วยการพัฒนาที่ควบคู่ไปกับ “คนไทย 4.0 ในโลกที่หนึ่ง” ดังนี้

1. PISA score (ตัวเลขการจัดลำดับผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของเยาวชนไทย) จากลำดับที่ 47 จาก 76 ประเทศ เป็น 1 ใน 20 ประเทศแรก ภายใน 20 ปี
2. ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Developing Index =HDI) จาก 0.722 (ในพ.ศ. 2556) หรืออันดับที่ 89 เป็น 0.80 หรือ 50 อันดับแรกภายใน 10 ปี
3. ยกระดับคุณภาพฝีมือแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการและทิศทางการพัฒนาประเทศจำนวน 500,000 คนภายใน 5 ปี
4. มหาวิทยาลัยไทยติดอันดับ 100 อันดับแรกของโลก จำนวน 5 สถาบัน ภายใน 20 ปี
5. นักวิทยาศาสตร์ไทยได้รับรางวัล โนเบล ไพรซ์ (Noble Prize) จำนวน 1 ท่าน ภายใน 20 ปี

คนไทยที่สมบูรณ์ ต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้ โดยเริ่มต้นที่

1. การปรับเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างแรงบันดาลใจ มีความมุ่งมั่น เพื่อให้มีชีวิตอยู่อย่างมีพลังและมีความหมาย โดยวิธีการ ดังนี้

- 1.1 ปรับเปลี่ยนจากการเรียนแบบเฉื่อยชา (passive Learning) เป็นการเรียนแบบกระตือรือร้น (Active Learning)

- 1.2 ปรับเปลี่ยนจากการเรียนตามภาคบังคับ (Duty-Driven) เป็นการเรียนที่เกิดจากความอยากรู้ อยากทำ และอยากเป็น (Passion Driven)

- 1.3 ปรับเปลี่ยนจากการเรียนตามมาตรฐาน (Standardized) เป็นการเรียนเพื่อตอบโจทย์เฉพาะบุคคล (Personalized)

2. การปรับเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อบ่มเพาะความคิดสร้างสรรค์ และความสามารถในการรังสรรค์นวัตกรรมใหม่ (Generative Learning) โดยวิธีการ ดังนี้

2.1 ปรับเปลี่ยนจากการเรียนรู้ในห้องเรียน ในโรงเรียน และในระบบ เป็นการเรียนรู้นอกห้องเรียน นอกโรงเรียน และนอกระบบ

2.2 ปรับเปลี่ยนจากการเรียนจากข้อเท็จจริง (Fact Based) เป็นการเรียนที่เริ่มจากการใช้ความคิด (Idea Based)

2.3 ปรับเปลี่ยนจากการคิดในกรอบ (In the Box) เป็นการคิดนอกกรอบ (Out of the Box)

2.4 ปรับเปลี่ยนจากการเรียนแบบถ่ายทอด (Transmitting) เป็นการเรียนแบบชี้แนะ (Mentoring)

3. การปรับเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อปลูกฝังจิตสำนึก ยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง (Mindful Learning) โดยมุ่งเน้นที่

3.1 ปรับเปลี่ยนจากการเน้นผลประโยชน์ร่วม (Common Interest) เป็นการเน้นสร้างคุณค่าร่วม (Sharing Value)

3.2 ปรับเปลี่ยนจากการมุ่งเน้นความคิดสร้างสรรค์ในรายบุคคล (Individual Creating) เป็นการมุ่งเน้นการระดมความคิดสร้างสรรค์แบบกลุ่ม (Common Creating)

3.3 ปรับเปลี่ยนจากการให้รางวัลจากการแข่งขัน (Competing Incentive) เป็นให้รางวัลจากการทำงานร่วมกัน (Sharing Incentive)

4. การปรับเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อมุ่งการทำงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ (Result-Based Learning) โดยวิธีการดังนี้

4.1 ปรับเปลี่ยนจากการเรียนโดยเน้นทฤษฎี เป็นการเรียนที่เน้นการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหา

4.2 ปรับเปลี่ยนจากการเรียนแบบฟังบรรยาย เป็น การทำโครงการและแก้ปัญหาโจทย์ในรูปแบบต่าง ๆ

4.3 ปรับเปลี่ยนจากการวัดความสำเร็จจากระบบนับหน่วยกิต เป็นการวัดความสำเร็จจากการบรรลุผลสัมฤทธิ์

4.4 ปรับเปลี่ยนจากการเรียนเพื่อวุฒิการศึกษา เป็นการเรียนเพื่อประกอบอาชีพ

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการพัฒนาชีวิตและสังคม ผลการศึกษา พบว่า

รูปแบบสังคมที่พึงประสงค์=HSL		
ครอบครัวมีความสุข Happy Family (H)	ชุมชนปลอดภัย safety Community (S)	สังคมมีเมตตา Loving-kindness Society (L)

จากภาพข้างต้น สามารถอธิบายได้ว่า

ครอบครัวมีความสุข ความสุขของมนุษย์ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น การมีทรัพย์ การใช้จ่ายทรัพย์ การไม่มีหนี้ การทำงานที่ปราศจากโทษ การปรารถนาความสุขเป็นเป้าหมายอย่างหนึ่งของมนุษย์ เมื่อสามารถแสวงหาความสุขได้ ทุกคนอยากแสวงหาความสุข เมื่อตนเองมีความสุขแล้ว อยากให้ผู้อื่นมีความสุขด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสุขในครอบครัว องค์ประกอบความสุขในครอบครัว คือประการแรก สมาชิกทุกคนในครอบครัวต้องมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ชีวิตไม่ตกอยู่ในอันตราย ไม่มีความหวาดระแวงว่าจะมีใครมาทำร้ายบุคคลอันเป็นที่รักของครอบครัว ประการที่สอง มีคูครองที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม คู่ครองมีความรักต่อกัน ไม่หวาดระแวงต่อกัน ไม่ประพฤตินอกใจกัน รวมทั้งการพยายามหาเลี้ยงชีพสร้างครอบครัวให้เป็นปึกแผ่น มีฐานะมั่นคง ประการที่สาม บุคคลในครอบครัวไม่มีความคิดหลอกลวงกัน จริงใจต่อกัน ไม่พูดจาทำร้ายกัน ครอบครัวที่มีความซื่อสัตย์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ย่อมเป็นครอบครัวที่น่าเชื่อถือ น่าไว้วางใจทั้งสมาชิกในครอบครัวตนเอง และของบุคคลที่เข้าเกี่ยวข้อง ประการที่สี่ บุคคลในครอบครัวไม่หลงใหลในอบายมุข คือการเป็นนักเลงสุรา หากสมาชิกในครอบครัวปฏิบัติตามหลักศีลข้อที่ 5 ความเสื่อมหลายประการอันเกิดจากการเป็นนักเลงสุราก็ย่อมไม่มี

ชุมชนปลอดภัย ชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ต้องช่วยกันดูแลเอาใจใส่ ไว้วางใจกันได้ ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชุมชน เพราะมีสำนึกร่วมกัน ปกป้องกันในยามที่เกิดความเดือดร้อน มีใจเสียสละต่อเพื่อนบ้าน เกื้อกูลต่อกัน ด้วยความมีน้ำใจดีต่อกัน ช่วยเหลือแบ่งปันต่อกัน ความปลอดภัยย่อมเกิดขึ้นในชุมชน เมื่อชุมชนปลอดภัย ครั้วเรือนแต่ละครัวเรือนมีความปลอดภัยด้วย เมื่อครอบครัวปลอดภัย ปังเจกชนย่อมได้รับความปลอดภัยในเวลาเดียวกัน สำนึกร่วมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ สำนึกร่วมจะเกิดขึ้นได้ 1. ทุกฝ่ายให้ความสำคัญซึ่งกันและกัน 2. ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน 3. ช่วยเหลือกันและกันทั้งในยามปกติและมีภัย 4. ร่วมคิดร่วมทำ 5. มีจิตอาสาในกิจกรรมของชุมชน เมื่อบุคคลในชุมชนต่างยึดมั่น ปฏิบัติตนเคารพกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน ความปลอดภัยก็จะเกิดตามมา ความปลอดภัยของชุมชน คือ ความปลอดภัยของแต่ละบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน

สังคมมีเมตตา สังคมที่ดีควรเริ่มต้นที่ความรักความเมตตาต่อกัน สอดคล้องกับหลักสารณียธรรม 6 (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ

1. เมตตากายกรรม ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2. เมตตาวาจากรรม ตั้งเมตตาวาจากรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

3. เมตตามโนกรรม ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

4. สาธารณโภคิตา ได้สิ่งของใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

5. สีลสามัญญตา มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ

6. ทิฐิสามัญญตา มีทิฐิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบ ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญอันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือ ขจัดปัญหา

ธรรม 6 ประการนี้ มีคุณคือ เป็นสารณียะ ทำให้เป็นที่ระลึกถึง เป็นปิยกรณ ทำให้เป็นที่รัก เป็นครุกรณ ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี และเพื่อเอกราช ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะเมื่อมีความรักต่อกันแล้ว การฆ่ากัน การประหัตประหารกัน การเบียดเบียนกันด้วยวิธีการต่าง ๆ ย่อมไม่มี การจะไปขโมยทรัพย์สินของผู้อื่นเอาเป็นของตนเองก็ทำไม่ได้ เพราะทุกคนเคารพในกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น และรู้ว่าตนเองหวงแหนในทรัพย์สินของตนอย่างไร ผู้อื่นก็รักและหวงแหนทรัพย์สินของตนเช่นกัน การประพฤตินอกใจก็ไม่เกิดขึ้น การจะกล่าวเท็จ หลอกลวง ยุให้คนแตกแยกกันก็ไม่สามารถทำได้ รวมความว่า เพราะ “รัก” ตัวเดียว ทำให้สังคมน่าอยู่ ทำให้มีความหวัง ทำให้โอกาสทุกอย่างเกิดขึ้นได้บนพื้นฐานของเมตตาธรรม อำนาจแห่งเมตตาธรรมย่อมค้ำจุนให้สังคมน่าอยู่

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง พุทธอรรถปริวรรตว่าด้วยศีล 5 กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่า ชีวิตและสังคมปัจจุบันให้ความสำคัญเรื่องของศีลน้อยลงไปทุกวัน ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นผลมาจากการไหลบ่าของวัฒนธรรมบริโภคนิยม ทำให้ประชาชนหลงใหลวัตถุบริโภคนิยม พากันบูชาวัตถุถึงคุณค่าของบุคคลและสังคม หรือทำให้หลงลืมวัฒนธรรมสิ่งดีงามที่มีมาเนิ่นนาน เช่น การถือศีล ปัจจุบัน คนถือศีลกันน้อยลง พร้อมทั้งจะฆ่ากันได้ ทำร้ายกันตลอดเวลา พร้อมทั้งจะโกงหากมีโอกาส พร้อมทั้งจะเป็นชู้หากพบคนถูกใจ พร้อมทั้งจะไปปดมดเท็จหากเห็นว่าตนเองจะได้ประโยชน์ พร้อมทั้งจะเสพสิ่งเสพติดโดยไม่คิดคำนึงผลกระทบที่จะเกิดกับตนเองและสังคม การที่บุคคลละเลยการปฏิบัติต่อศีลทำให้คุณภาพชีวิตและสังคมลดลง การทำวิจัยเรื่องนี้เพื่อต้องการสร้างความเข้าใจเรื่องศีลเพิ่มขึ้น ผู้วิจัยพยายามศึกษา ค้นคว้าเรื่องศีล พร้อม ๆ กับการอรรถปริวรรตหรือการตีความเรื่องให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและปฏิบัติ และทำให้มองเห็นความสำคัญของศีลยิ่งขึ้น แม้พยายามอย่างเต็มที่ แต่ยังมีข้อที่ควรระบุดีกมากยิ่งขึ้น ทำอย่างไรผู้สนใจเรื่องศีลจะนำเอาไปประยุกต์ใช้ในระดับองค์กรและสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม และให้ความสำคัญเรื่องพฤติกรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างกว้างขวาง โดยใช้ศีลเป็นตัววัดคุณค่าของชีวิตและสังคม และบุคคลต้องมีความกล้าหาญในการปฏิเสธสิ่งที่ขัดต่อหลักศีลธรรม ถ้าบุคคลสามารถแสดงออกมาอย่างกล้าหาญ ศีลธรรมย่อมกลับมา แต่วันนี้ มีการประพฤติด้อยลงในเรื่องศีลธรรมมากขึ้น

ให้ความสำคัญกับศีลธรรมน้อย จนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สังคมอ่อนแอ ทำให้ชีวิตและสังคมไม่มีความสุข ความเดือดร้อนจึงเกิดขึ้นทุกวัน ชาวคราวอาชญากรรมเกิดขึ้นดาษดื่น กลายเป็นสังคมไม่น่าอยู่ ถึงเวลาที่ทุกฝ่ายต้องหันมาให้ความสำคัญเรื่องการประพฤติ การกระทำที่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของสังคม การละเลยหรือเฉยเมยของบุคคลและสังคมย่อมส่งผลเสียให้เกิดขึ้นอย่างที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

สรุป

การวิจัยเรื่อง พุทธอรรถปริวรรตว่าด้วยศีล 5 ด้วยเหตุผลที่ว่า ชีวิตและสังคมปัจจุบันให้ความสำคัญเรื่องของศีลน้อยลงไปทุกวัน ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นผลมาจากการไหลบ่าของวัฒนธรรมบริโภคนิยม ทำให้ประชาชนหลงใหลวัตถุนิยม พวกกันบูชาวัตถุยิ่งคุณค่าของบุคคลและสังคม หรือทำให้หลงลืมวัฒนธรรมสิ่งดีงามที่มีมาเนิ่นนาน เช่น การถือศีล ปัจจุบัน คนถือศีลกันน้อยลง พร้อมทั้งจะฆ่ากันได้ ทำร้ายกันตลอดเวลา พร้อมทั้งจะโกหกมีโอกาส พร้อมทั้งจะเป็นผู้หากพบคนถูกใจ พร้อมทั้งจะไปปดมดเท็จหากเห็นว่าตนเองจะได้ประโยชน์ พร้อมทั้งจะเสพสิ่งเสพติดโดยไม่คิดคำนึงผลกระทบที่จะเกิดกับตนเองและสังคม การที่บุคคลละเลยการปฏิบัติต่อศีลทำให้คุณภาพชีวิตและสังคมลดลง การทำวิจัยเรื่องนี้เพื่อต้องการสร้างความเข้าใจเรื่องศีลเพิ่มขึ้น ผู้วิจัยพยายามศึกษา ค้นคว้าเรื่องศีล พร้อม ๆ ไปด้วยกับการอรรถปริวรรต หรือ การตีความเรื่องให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและปฏิบัติ และทำให้มองเห็นความสำคัญของศีลยิ่งขึ้น แม้พยายามอย่างเต็มที่ แต่ยังมีข้อที่ควรประยุกต์มากยิ่งขึ้น ทำอย่างไร ผู้สนใจเรื่องศีลจะนำเอาไปประยุกต์ใช้ในระบอบองค์กรและสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม และให้ความสำคัญเรื่องพฤติกรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างกว้างขวาง โดยใช้ศีลเป็นตัววัดคุณค่าของชีวิตและสังคม และบุคคลต้องมีความกล้าหาญในการปฏิเสธสิ่งขัดต่อหลักศีลธรรม ถ้าบุคคลสามารถแสดงออกมาอย่างกล้าหาญ ศีลธรรมย่อมกลับมา แต่วันนี้ มีการประพฤติย่อหย่อนในเรื่องศีลธรรมมากขึ้น ให้ความสำคัญกับศีลธรรมน้อย จนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สังคมอ่อนแอ ทำให้ชีวิตและสังคมไม่มีความสุข ความเดือดร้อนจึงเกิดขึ้นทุกวัน ชาวคราวอาชญากรรมเกิดขึ้นดาษดื่น กลายเป็นสังคมไม่น่าอยู่ ถึงเวลาที่ทุกฝ่ายต้องหันมาให้ความสำคัญเรื่องการประพฤติ การกระทำที่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของสังคม การละเลยหรือเฉยเมยของบุคคลและสังคมย่อมส่งผลเสียให้เกิดขึ้นอย่างที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

ข้อเสนอแนะ

สำหรับผู้สนใจเรื่องศิลปะในพุทธปรัชญา ยังมีเรื่องที่สมควรสนับสนุนให้มีการวิจัยอีกมาก เพราะยังมีศิลปะอีกหลายประเภท ทั้งโลกียศิลป์และโลกุตตรศิลป์ ทั้งอาคารศิลป์ และอนาคารศิลป์ ล้วนเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม และสามารถทำให้ค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคมโดยตรง และสามารถนำมาพัฒนาสังคม ชุมชน ให้เป็นสังคมต้นแบบในการอยู่ร่วมกัน หรือในการแสวงหาสันติภาพของสังคม เช่น

1. ศิลปะกับการพัฒนามนุษย์ในยุคหลังบริโภคนิยม ด้วยเหตุผลที่ว่า เมื่อมนุษย์อิ่ม หรือ สิ้นสุดบริโภคนิยม มนุษย์ต้องคุณภาพชีวิตที่จะเข้ามาทดแทนบริโภคนิยมที่พวกเขาเคยหลงใหล หรือให้ความสำคัญเป็นอันดับต้นๆ ของการใช้ชีวิต เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิตใน ชีวิตประจำวัน มนุษย์ยังต้องคุณภาพชีวิตที่ดี จำเป็นต้องแสวงหาคุณค่าใหม่ที่ไม่ต้องอาศัยวัตถุ

2. บทบาทของศิลปะกับการเปลี่ยนแปลงสัจยชาติญาณของมนุษย์ ด้วยเหตุผลที่ว่า การ ดำรงชีวิตที่อาศัยเพียงสัจยชาติญาณ ไม่เพียงพอที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ มนุษย์จำเป็นต้อง อาศัยภาวิตญาณที่เกิดจากการฝึกฝนตนเอง สิ่งที่เหมาะสมนำมาใช้ฝึกปฏิบัติตนเพื่อพัฒนาตนเอง ให้มีคุณภาพ จำเป็นต้องมีความความเข้าใจและสามารถนำเอาหลักปฏิบัติ คือ ศิลปะ เข้ามาเป็น ส่วนสำคัญของชีวิตเพื่อควบคุมสัจยชาติญาณดิบของมนุษย์

3. อารยธรรมของมนุษยชาติกับการฟื้นตัวของศีลธรรม ด้วยเหตุผลที่ว่า อารยธรรม เป็นเครื่องบ่งบอกความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย มนุษย์จะมีอารยธรรมนั้น จิตใจต้องมีคุณภาพ มีคุณธรรม มองเห็นคุณค่าของสิ่งรอบตัว หรือ สิ่งแวดล้อม หรือธรรมชาติ แวดล้อม มนุษย์จะมองไม่เห็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ หากศีลธรรมไม่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของ ประชาชน จำเป็นต้องฟื้นศีลธรรมเพื่อให้พลังศีลธรรมได้อุ้มชู หรือสร้างอารยธรรมของ มนุษยชาติต่อไป

4. การล่มสลายของศีลธรรมกับการก่อการร้ายในประเทศไทย ด้วยเหตุผลที่ว่า ปัจจุบันการก่อการร้ายในประเทศต่าง ๆ กำลังแสดงฤทธิ์เดช ช่มเหิง ทำร้ายประชาชนให้ได้รับความทุกข์ยาก แม้ประชาชนไทยเองก็ได้รับผลกระทบเชิงลบอยู่มาก ประชาชนเดือดร้อนจากการ ก่อการร้าย ชีวิตไม่เป็นปกติสุข นั้นแสดงให้เห็นถึงการล่มสลายลงของศีลธรรม ทำอย่างไรจึงจะ พลิกกลับสถานการณ์ที่เลวร้ายให้กลายเป็นดี การใช้พลังแห่งความถูกต้องดีงามเข้ามาขจัดปัด เป่า น่าจะช่วยให้ความสงบสุขกลับคืนมา

5. บทบาทของศาสนากับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ด้วยเหตุผลที่ว่า ศาสนามีความสำคัญต่อชีวิตและสังคมอยู่ในระดับหนึ่งแล้ว เพียงหันมาส่งเสริมกันให้จริงจังมากขึ้น ศาสนาจะได้แสดงบทบาทให้โดดเด่นยิ่งขึ้น ผู้ปกครองไม่ต้องหวาดระแวงศาสนาว่าจะมีอำนาจเหนือรัฐ เพราะในความเป็นจริงนั้น ศาสนาเอื้อต่อการดำรงอยู่ของรัฐมาทุกยุคทุกสมัย

เอกสารอ้างอิง

กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา. (2559). พิมพ์เขียว Thailand 4.0 โมเดล ขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ความมั่งคั่ง มั่นคง และยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา.

กীরติ บุญเจือ. (2546). ย้อนอ่านปรัชญายุคกลางของมนุษยชาติช่วงแสวงหาเครือข่าย. กรุงเทพมหานคร: ฐานบัณฑิต.

คณิศร กิตติกรปรีดา. (2559). แนวทางการเสริมสร้างสังคมสันติสุขตามหลักศีล 5: กรณีศึกษา ชุมชน พระบาทห้วยต้ม จังหวัดลำพูน(สันติศึกษา). กรุงเทพมหานคร, ดุษฎีนิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เดือน คำดี. (2534). พุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

พงษ์ศักดิ์ สนธิตระกูล. (2556). ศึกษาวิเคราะห์การแก้ไขปัญหาจากการละเมิดเบญจศีลข้อที่ 5 ของเยาวชนไทยตามพุทธวิธี: กรณีศึกษายาเสพติด. กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระณัฐกิตติ อนารโท (ผุยเหง้า). (2556). พัฒนาการการรักษาศีลของอุบาสกอุบาสิกาใน พระพุทธศาสนาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระปิฎกจุฬารักษ์. (2516). มลีนปัญหา ฉบับพิสดาร. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์.

พระมหาชัยณรงค์ วรณโช (เทศสาย). (2558). การศึกษาเรื่องศีลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร, พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พุทธทาสภิกขุ. (2520). ศีลธรรมกับมนุษยโลก. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2546). มนุสสธรรม. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). ปัญหาแห่งมนุษยภาพ. สุราษฎร์ธานี ธรรมทานมูลนิธิ.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 11,25. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2540). มนุษย์กับวัฒนธรรม (ครั้งที่ 2). โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรุงเทพมหานคร.
- สมักร บุราวาส. (2552). พุทธปรัชญา:มองพุทธศาสนาด้วยทรรศนะทางวิทยาศาสตร์ (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม.
- สวัสดี อโณทัย. (2558). วิธีการสร้างความสุขตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. วารสารเซนต์จอห์น, 18 (22) 166-167.
- อนันตชัย จินดาวัฒน์. (2556). ประวัติศาสตร์โลก พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ยิปซีกรุ๊ป.
- อำนวย ยัสโยธา. (2547). กาลามสูตร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ห.จ.ก. ภาพพิมพ์.
- Eric Schmidt and Jared Cohen. (2557). he New Digital Age. ดิจิตอลเปลี่ยนโลก แปลโดย สุทธิวิชญ์ แสงดาษดา. กรุงเทพมหานคร: โพสต์บุ๊ก.